

Dagbog fra forhistorien

Arkæologi fra Sydthy golfbane

Af Mette Roesgaard Hansen, Museet for Thy og Vester Hanherred

De fleste kender dem, de karakteristiske langstrakte, græsklædte arealer med de små flag vajende i vinden. Et roligt landskab indhyllet i stilhed, ambition og nødvendig sindsro. Golfbanerne har som små velplejede oaser sat naturen skak med øjet på bolden fra tee til green. Men hvad gik forud? Denne fortælling handler om golfbanen i Hurup og de arkæologiske fund, der dukkede op af mulden i 2006 og 2007.

November 2006

Regnen silede i dagevis, måske nærmere ugevis, og mudderet stod til midt på gummistøvlerne. Det brune inferno truede med at opsluge store maskiner og en arkæolog. Her på et østvest gående højdedrag vest for Hennings plantage fremkom resterne af en forhistorisk bebyggelse

fra bronzealderen (1700 – 500 f. Kr). Bronzealderens huse kendes fra mange lokaliteter i Thy, men i området omkring Hennings Plantage vest for Hurup har der ikke før været foretaget arkæologiske undersøgelser af forhistorisk bebyggelse trods det, at der på dette område omkring golfbanen ligger adskillige gravhøje. Det store antal af bronzealderhøje netop her skal formentlig ses i lyset af områdets markante topografi. Umiddelbart nord for golfbanen stiger landskabet til Thys højeste punkt, Vardehøjen ved Ashøje. En køretur gennem Thy vil hurtigt afsløre, at gravhøjene, der stadig i dag kan ses mange steder, ofte ligger placeret i højtliggende områder. Fundet af en bebyggelse fra bronzealderen i et område med en betydelig mængde velbevarede gravhøje var derfor yderst spændende. Hvilke huse kunne vi forvente at

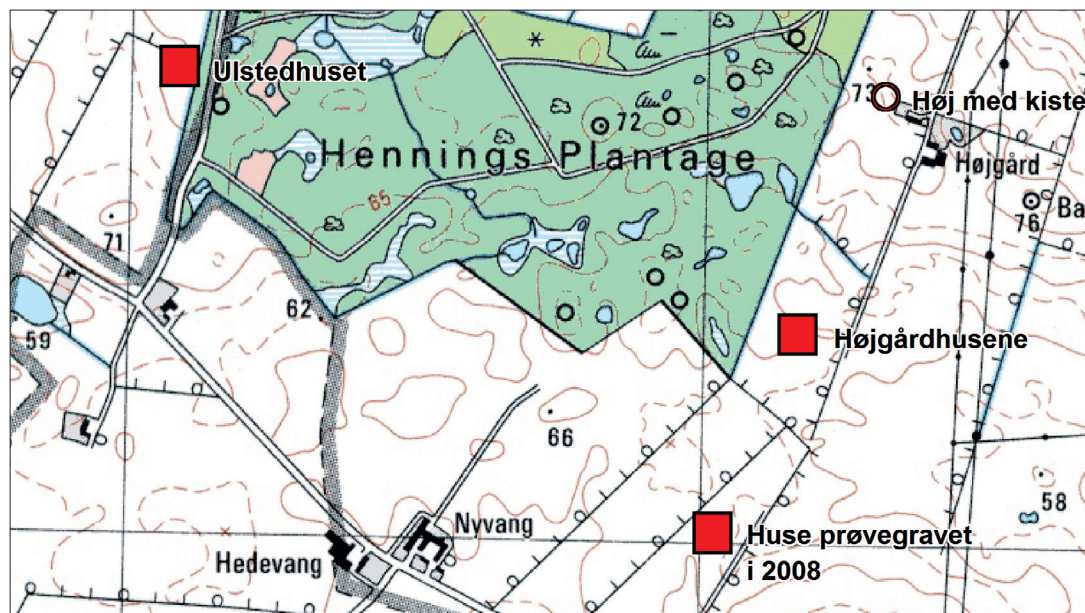

Fig. 1. Kort over området med de nævnte lokaliteter markeret

finde her nær Thys højeste punkt, og ville udgravningen afsløre markante forskelle fra andre kendte lokaliteter i Thy?

Udgravningen af bebyggelsen var foranlediget af, at det østvest gående højdedrag her skulle udjævnnes. Derved skulle en så stor mængde jord flyttes, at de underliggende arkæologiske spor var truet af anlægsarbejdet. Et areal på ca. 1000 m² blev afdækket svarende til det areal, der direkte ville blive berørt af det forestående jordarbejde.

Ved en arkæologisk udgravning fjernes pløjelaget forsigtigt med en maskine, indtil man ved undergrundsniveau kan se de mørke nedgravninger efter stolper i husene.

Der vil sjældent være noget bevaret over undergrundsniveau, og både træstolperne, gulve og andre detaljer ved husene vil være rådnet væk eller nedpløjet.

Inden for det afdækkede areal fremkom talrige nedgravninger efter stolper og gruber, der afspejler tydelig bopladsaktivitet fra bronzealderen. Det er derfor sandsynligt, at flere huse har ligget her på højdedraget, men især ét hus fremstod ganske tydeligt.

Ulstedhuset

Lad os forestille os, at vi for over 3000 år siden havde stået på Vardehøjen og skuet imod syd. Her ville vi have set et bakket landskab med få træer og spredt, lav bevoksning. I bronzealderen var træer et sjældent syn i Thy, og derfor kan man forestille sig, at udsynet har været langt bedre, end det er i dag. Man har tydeligt kunne se gravhøjene ligge i grupper på de højeste steder i terrænet.

Ved foden af Ashøje, hvor landskabet flader mere ud, har man formentlig kunne se et overdrev med kvæg eller får græssende, og enkelte mindre markstykker spredt rundt i landskabet.

Her i dette åbne landskab ville man have mødt Ulstedhuset, liggende på det østvest strakte højdedrag. Huset skal opfattes som en gårdsbebyggelse placeret her gennem flere generationer. Man ved fra arkæologiske forsøg, at husene omtrent står 30-50 år, og at en ny generation derfor har været nødsaget til at genopføre gården måske på samme sted. Her skal en gård forstås som ét langhus, hvor både dyr og mennesker har boet under samme tag. Ved udgravninger af gravhøje ses det ofte, at der under

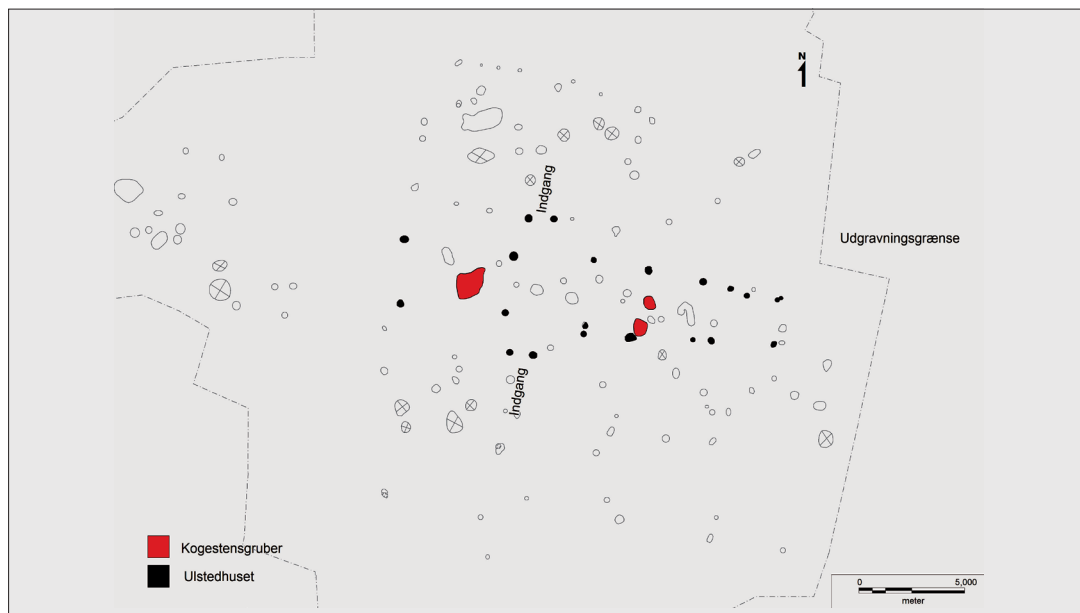

Fig. 2. Ulstedhusets stolper markeret med sort, kogestensgruberne med rød. Bemærk yderligere de mange stolpehuller omkring huset

højen findes spor efter bebyggelse eller dyrkede marker. Vi ved derfor, at det samme begrænsede areal blev anvendt til beboelse, dyrkning og gravlæggelse. Gårdene kunne med mellemrum flyttes og nyopføres et andet sted ikke langt derfra. Gårdstomten kunne pløjes og markerne omformes til overdrev. En varig rotation i en mere spredt bebyggelse, hvor gravhøjene efter alt at dømme har markeret synlige grænser i landskabet som ejerforhold og tilhørsforhold til jord gennem generationers gravminder.

De mange stolpehuller fundet omkring Ulstedhuset vidner om gentagen bebyggelse på stedet, men inden for det begrænsede areal kunne ingen andre huse med sikkerhed udskilles. Der er dog ingen tvivl om, at Ulstedhuset har været ét hus ud af flere med tiden opførte bronzealderhuse vest for Hennings plantage. Huset markerer derfor en generations levevis for foden af Ashøje.

Ulstedhuset har tydeligt kunne ses med sit høje rejste tag af lyng eller strå, og med en længde på 23 meter og 6,5 meters bredde hører huset ikke til de mindste. Huset har været rejst på langs af højdedraget og ligger derfor som de fleste forhistoriske huse med gavlerne mod øst og vest. Væggene har formentlig stået glatte og lerklinede uden vinduer og med rundede gavle. Kun i langvæggene mod syd og nord har der været indgange, placeret lidt forskudt imod vestenden. Her anbragt over for hinanden har man kunnet se to lave døre, hvor kreaturerne lige kunne komme ind. Det er muligt, at de to indgange har haft en forskellig funktion. Man har måske ledt kreaturerne ind i den ene side af huset og selv anvendt den anden. I bronzealderen var stalden ofte integreret i selve huset, og ved særligt gunstige bevaringsforhold kan man finde nedgravningerne efter båseskillerumme som smalle aflange grøfter af ca. en meters længde. I Ulstedhuset viste stalden sig ikke som tydelige båseskillerum. Placeringen af de tagbærende stolper i huset og husets øvrige indretning kan dog give et fingerpeg om, at huset har haft stald i den østlige ende, svarende til hovedparten af kendte bronzealderhuse i Danmark. De store centrale stolper i huset, der har båret taget, står parvis med et tværspænd på mellem

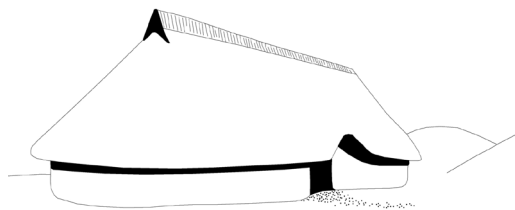

Fig. 3. Forsøg på rekonstruktion af en gård fra bronzealderen

2-3,3 meter. I alt 7 sæt stolper bærer taget i Ulstedhuset sat med et indbyrdes længdespænd på mellem 1-5 meter. På fig. 2 er de tagbærende stolper markeret med sort, og det ses her, at stolperne er sat med de største spændvidder i den vestlige ende og de mindste i den østlige. Det mest regulære rum har derved været vest for indgangene. Huset har ikke fremstået helt symmetrisk, men har smalnet ind mod øst.

Den asymmetriske form på huset er ikke uden kendte paralleller fra andre lokaliteter i Thy. Fra en lokalitet beliggende i den vestlige udkant af Thisted kaldet Landlyst blev der i 2004 udgravet et bronzealderhus med en lignende smalnet østende (fig. 4). Huset fra Landlyst havde bevarede båseskillerum i den østligste del og er derfor et godt eksempel på, at den snævre del af huset kan anvendes som stald.

Det er en generel formodning, at indgangene markerer et skel i huset mellem beboelse og stald, da man antageligt ikke ville have sine kreaturer gennem stuen. Derfor har Ulstedhuset med sine forskudte indgange mere plads i staldenden end i beboelsesenden. Men betyder det, at man har haft mange dyr? Ikke nødvendigvis, da der i Ulstedhuset er fundet flere kogestensgruber, der måske peger i en anden retning. Kogestensgruber er datidens komfurer, hvor man varmede sig og lavede mad. Gruberne består af en større eller mindre nedgravning, hvor man mod bunden og måske også op af grubens sider finder ildskørnede sten. Gruberne har været foret med varme sten, og her har man kunnet tilberede sin mad. Kogestensgruberne er meget almindelige at finde i bronzealderens huse, men det betyder formentlig ikke, at husene har und-

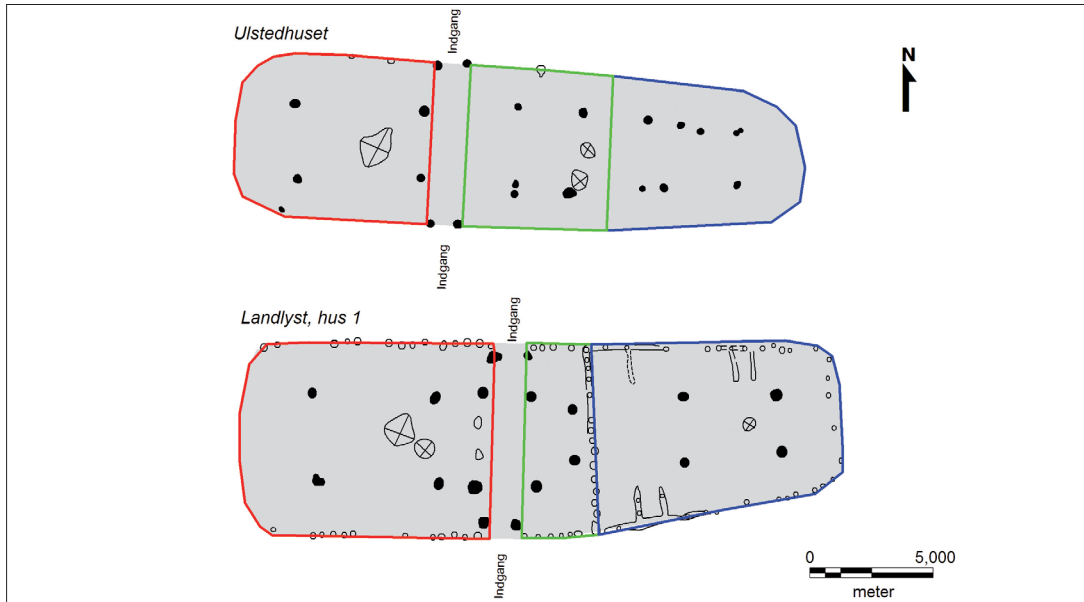

Fig. 4. Sammenligning af husene fra Højgård og Bjerre Enge, efter idé og forlæg af Anne-Louise Haack Olsen

været ildstedet. Ildstedet har sandsynligvis ligget i husets gulvniveau og er derfor pløjet væk, og eksempler på ildsteder i bronzealderhuse er som følge deraf meget fåtallige.

I Ulstedhuset ses der på fig. 2 en stor kogestensgrube placeret omtrent midt i beboelsesafdelingen imod vest. En meget typisk placering der ofte er medbestemmende for, at denne ende af huset tolkes som beboelsesenden. Men yderligere ses to kogestensgruber i huset. De ligger placeret midt i den østlige ende, altså i stalden. Det er usikkert, hvilken funktion disse to gruber har haft, og om de med sikkerhed hører til huset. Det er før set, at bronzealderhusene kan have en ruminddeling bestående af flere rum indeholdende kogestensgruber. Det er måske et rum, vi i dag ville opfatte som et bryggers eller grovkøkken, der kunne benyttes i de lange vintre, hvor husarbejdet var nødsaget til at foregå inden døre. Igen kan vi se på huset fra Landlyst, der har en tydelig skillevæg mellem stalden og det øvrige hus. Landlysthuset har derved haft et lignende rum mellem stald og indgange som Ulstedhuset dog uden kogestensgruber. På fig. 4 er husenes omrids indtegnat med gråt, og

de forskellige zoner i husene er markeret med en farve. Mod vest ses beboelsesafdelingen markeret med rødt. I den modsatte ende ses stalden markeret med blå. I huset fra Landlyst er der i denne ende tydelige båsесkillerum, og der kan ikke være tvivl om, at denne ende har fungeret som stald. Den resterende del af huset, markeret med grønt, skal i Ulstedhuset opfattes som teoretisk, da ingen skillevægge blev fundet i huset. Husene kan dog med al sandsynlighed opdeles i tre zoner. Som vi skal se med endnu et hus fundet på golfbanen i Hurup, har der i bronzealderen været fælles normer for, hvordan et hus skulle bygges. Man arbejdede ikke på må og få, men ud fra et fastlagt skema, hvor der selvfølgelig var plads til variationer, også i størrelsen på husene.

Marts 2007 - Højgårdhusene

Øst og sydøst for Ulstedhuset inden for golfbanens område blev der fundet endnu to bronzealderbebyggelser (fig. 1). Bebyggelsen fundet sydøst for Ulstedhuset er dog ikke udgravet, da jordarbejdet i forbindelse med anlæggelsen af golfbanen ikke ville destruere fortidsmindet.

Derfor er vores oplysninger om den sydøstligere liggende boplads sparsom og at gisne om samtidigheden mellem Ulstedhuset og denne bebyggelse, ville være for spekulativt.

I 2007 igangsatte museet endnu en udgravning af bebyggelse fra bronzealderen på golfbanens østlige arealer. Ved green 7 blev der fundet rester af mindst to huse på to højtliggende moræneknolde, der ville blive direkte berørt af jordarbejdet. Inden for det muldafrømmede område fremkom de vestlige rester af et bronzealderhus (hus 2) med to sæt tagbærende stolper og en centralt beliggende kogestensgrube. Spændet mellem de tagbærende stolper var på omkring tre meter og meget lig Ulstedhuset.

Yderligere et hus (hus 1) blev udgravet ved Højgård. Det var et mindre hus med tre sæt tagbærende stolper og en bredde på kun 5 meter. Huset har formentlig grundliggende lignet Ulstedhuset med lerklinede vægge og med en tagkonstruktion dækket af strå eller lyng. Her ophører ligheden dog også. Det mindre Højgårdshus har ingen staldende bevaret, og muligvis har huset aldrig haft en staldende. Andre mindre huse uden stald kendes fra Thy, og måske har huset haft en anden funktion, da der heller ikke er fundet nogen kogestensgruber i huset. Huset har dog en fuldstændigt sammenfaldende parallel i et andet bronzealderhus kendt fra Bjerre Enge i det nordlige Thy. Vestenderne i de to huse er tilnærmelsesvis identiske. Huset fra Bjerre Enge har en velbevaret østende, og muligvis har huset fra Højgård lignet dette hus.

Hvad hasselgrenen hviskede

Datering af forhistoriske levn kan deles op i en relativ og en absolut datering. Keramikens form og struktur er ikke ens bronzealderen igennem, hvilket ligeledes er gældende for flintgenstande. Derfor kan man ud fra keramikens eller flintens udseende datere et fund inden for en periode af forhistorien, hvor der er sammenhæng mellem genstanden og samfundets redskaber. Ulstedhuset blev kort efter udgravningen dateret til ældre bronzealder ud fra et lerkar fundet i et stolpehul tilhørende huset. Husets relative datering er derfor antaget til at

være ældre bronzealder (1700-1100 f. Kr.). Det kan dog med meget sparsomme fundmængder fra denne slags huse være vanskeligt at datere med sikkerhed. Derfor var det særdeles interessant, at en brændt hasselgren blev fundet i jorden fra bunden af kogestensgruben placeret i vestenden. Levende materiale kan dateres med en absolut datering gennem anvendelsen af kulstof-dateringer, der bygger på det radioaktive kulstof C-14. Alle levende organismer herunder mennesker, dyr, træer og planter optager C-14, mens de lever. Ved ophøret af livet enten ved død eller fældning stopper organismen med at optage C-14, og den radioaktive isotop begynder at henfalde. Ved hjælp af den kendte halveringstid for C-14 isotopen (5730 år), kan man med rimelig nøjagtighed måle, hvornår et træ blev fældet eller et kornaks høstet.

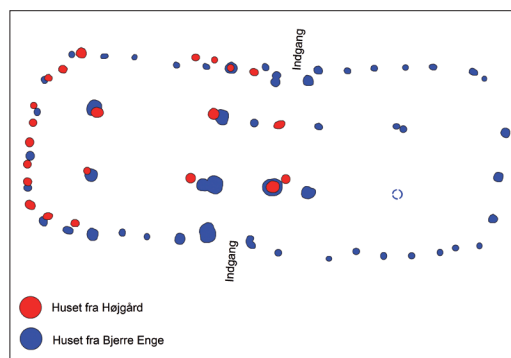

Fig. 5. Sammenligning af husene fra Højgård og Bjerre Enge, efter idé og forlæg af Anne-Louise Haack Olsen

Den brændte hasselgren fra kogestensgruben i Ulstedhuset blev indsendt til en absolut datering. Det viste sig, at grenen kunne dateres til omkring midten af bronzealderen ca. 1200 – 1000 f. Kr., en smule yngre end forudset af den relative dateringsmetode. Yderligere blev det tidligere nævnte hus fra Landlyst ligeledes dateret ved hjælp af C-14 metoden, og også her var der et sammenfald mellem de to huse, der viste sig at være dateret inden for samme periode af bronzealderen. Ulstedhuset er derfor ikke særegent for sin tid eller for stedet, men har haft nordligere samtidige paralleller.

De to Højgårdhuse er dateret til ældre bronzealder (1700-1100 f. Kr.) efter den relative dateringsmetode baseret på husenes form og tilstedeværelsen af en kogestengrube i det ene hus.

På grund af den mere brede datering af Højgårdshusene kan det ikke med sikkerhed antages, at gårdene fundet på henholdsvis øst og vestsiden af Hennings plantage har været samtidige. Det er dog sandsynligt, at de to lokaliteter samt den udgravede lokalitet syd for Ulstedhuset repræsenterer hver sin gårdsenhed beboet gennem flere generationer. Gårdsenheder har formentlig fungeret sideløbende med hinanden gennem en periode af bronzealderen.

Bronzealderens bebyggelse i Thy bestod ofte af enkeltgårde placeret med større eller mindre afstand til hinanden omkranset af naturgivne skel som højdedrag eller vådområder. Her har man inden for et givent område kunnet udnytte de naturgivne ressourcer som adgang til landbrugsjord eller fiskeri. Fra Ås-højderyggen i Thy har vi et unikt billede af, hvorledes ressourceområder kan fordele sig. Imellem de stejle skrænter imod Limfjorden og den nu genetablerede Sundby sø er der foretaget intensive arkæologiske undersøgelser af hustomter fra bronzealderen. De enkelte gårde synes at være reetableret inden for samme ressourceområde formentlig ved nye generationers overtagelse af gårdsenheden. Det er formentlig det samme billede, vi ser fra Hurup Golfbane.

De levede og døde

De mange fredede gravhøje i området vidner om intensiv udnyttelse af området bronzealderen igennem. Desværre er kun meget få høje udgravet, men enkelte fund er dog gjort i en høj kun få hundrede meter nord for Højgårdshusene. Her indrapporterede Gotfred Christensen fra Refsbøl i 1910 fundet af en stenkiste.

I hovedparten af Danmark finder man i bronzealderhøjene hovedsagelig trækister forarbejdet af udhulede træstammer.

I Thy var gravlæggelser i stenkister dog meget udbredt, formentlig på grund af de manglende træressourcer. Kisterne er bygget af kantstillede større sten med ét eller flere overliggende flade

Fig. 6. Kort stenkiste med brændte knogler fundet ved udgravning af en bronzealderhøj ved Ginnerup i 2009

sten som låg. I bunden ses ofte et dækkende lag af grus eller ral. Kisterne forekommer både i mandslængde og også i en kortere udgave på omkring én meter. De kortere kister blev anvendt til brandgrave i modsætning til skeletgrave, hvor den afdøde ikke blev brændt.

Kisten var af den korte form på omkring 90 cm og indeholdt ud over brændte knogler også en bronzedolk samt bronzefragmenter og en fragmentarisk bronzesnål. Fundet kan ikke med sikkerhed kønsbestemmes, da både mænd og kvinder gik med dolk og ofte benyttede bronzesnåle til at holde en klædningsdel på plads. Graven er dog interessant, da genstandene dateres inden for samme periode som Ulstedhuset.

En sammenkædning mellem liv og død på golfbanen i Hurup for over 3000 år siden.